

Recensies

ALGEMEEN

O. Schmidt, *Waar gebeurd? Geschiedschrijving en sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1993; Amsterdam: Het Spinhuis, 1993, 234 blz., f42,50, Bf850,-, ISBN 90 73052 55 6).

Door geschiedtheoretici wordt heftig getimmerd aan de filosofische en methodologische fundamente van de geschiedbeoefening om deze hetzij te verstevigen, hetzij te slopen. Daaraan dragen historici en (in Nederland vooral ook) niet-historici een steentje bij. Met zijn proefschrift onder de weinig gelukkige titel *Waar gebeurd?* heeft de Amsterdamse politicoloog-methodoloog Schmidt zich bij de onderbouwers geschaard. Hem gaat het empirisch-wetenschappelijke fundament van de geschiedbeoefening ter harte. Schmidt heeft gekozen voor een drieledig uitgangspunt: hij verdedigt een (meta-)theoretisch standpunt en wil dat waarmaken door methodologisch-technische analyses en hun toepassing in eigen historisch onderzoek. Zijn standpunt komt er kort gezegd op neer, dat geschiedschrijving een empirische wetenschap wil zijn en kan zijn. Met zijn keuze voor empirisch realisme, kwantitatieve analyse en structuralisme zet hij zich nadrukkelijk af tegen het filosofisch idealisme en methodologisch relativisme van met name de verhalende geschiedenis en de narrativistische geschiedfilosofie.

Het theoretisch deel biedt een kritisch overzicht van de waaier aan opvattingen over 'de band tussen geschiedverhaal en empirie'. In aansluiting hierop wordt ingegaan op de tegenstelling tussen methodologisch individualisme en structuralisme. Het raakvlak, of beter de snijlijn van beide opvattingen wordt gevormd door het begrip toeval. Schmidt stelt dat de (doorgaans impliciete) structuur van verklaringen van specifieke verschijnselen door historici overeenkomt met verklaringsstructuren, die in sociaal-wetenschappelijk onderzoek veelal expliciet worden weergegeven. Door opener methodologische verantwoording zou rapportage van historisch onderzoek winnen aan inzichtelijkheid en controleerbaarheid. Deze, door Schmidt in Hempe-lianse schema's gevatte verklaringsstructuren, hebben overigens geen zeggingskracht in de historische synthese en in de beschrijving van het 'toevallige' samenkomen van afzonderlijke ketens van oorzaken en gevolgen.

Het methodisch-technische deel behandelt het probleem van de verhouding van structuur en individu door het vergelijken van methodes om micro- en macro-analyses te verbinden. Eerst worden computersimulaties en de Goodman-techniek voor desaggregatie onderzocht aan de hand van fictieve gegevens. Daarna wordt op basis van empirische historische gegevens een vergelijking gemaakt van de enquête als methode op microniveau (namelijk individuele personen) met electorale analyse op macroniveau (namelijk kiesdistricten). Hieruit kunnen historici volgens Schmidt de troost putten, dat analyse van geaggregeerde gegevens vooralsnog niet wordt overtroffen door de enquête-techniek.

Tenslotte snijdt Schmidt gewapend met een gevarieerd arsenaal aan kwantitatieve technieken een tweetal grote historische onderwerpen aan: conservatisme en verzuiling. De situatie in Nederland wordt daarbij vergeleken met België, Zweden en Denemarken. Conservatisme wordt onderzocht aan de hand van de leeftijden van ministers en de bestendigheid van kiesgedrag. De mate van verzuiling wordt door Schmidt geoperationaliseerd in een verzuilingsindex, gebaseerd op de gestandaardiseerde fractie gemengde huwelijken. Dit derde deel zou de historische proef op de theoretische pudding moeten vormen. Dat blijkt helaas niet het geval te zijn. Elke

operationalisering leidt aan het *pars pro toto* probleem, maar Schmidt verhaspelt bevindingen op operationeel niveau (internubium) wel zeer onbekommerd met uitspraken op substantieel niveau (verzuiling). Van welhaast neurotisch operationalisme getuigt de neiging om inhoudelijke begrippen aan te passen aan de uitkomsten van een meting (zo zouden de Nederlands-hervormden niet tot de protestants-christelijke maar tot de algemene zuil moeten worden gerekend, omdat die geloofsgemeenschap 'statistisch amorf' zou zijn; 206-209). De operationalisering van conservatisme is zelfs ronduit onbeholpen. Het laat zich niet aanzien, dat de inhoudelijke bevindingen van dit empirisch-wetenschappelijke deel aanleiding geven tot aanvulling, laat staan herziening, nog minder verdieping van historische kennis van en inzicht in conservatisme en verzuiling.

Terug naar de studie in zijn geheel. De moedige poging tot integrale behandeling van theoretische, methodisch-technische en historisch inhoudelijke problematiek is prijzenswaardig, want zij reikt in aanzet verder dan het post-modernistisch navelstaren van narrativisten of het driftige droogzwemmen zoals beoefend in theoretische bundels als *Het historisch atelier* (Chris Lorenz, e. a., 1990). Maar helaas paart de studie van Schmidt grote reikwijdte aan geringe spankracht. Het verband tussen de onderscheiden onderdelen is, beleefd uitgedrukt, niet dwingend. Onwillekeurig dringt zich de vraag op naar de ontstaansgeschiedenis van dit werk. Er voert geen rechte lijn van de theoretische problematiek van sociaal-wetenschappelijke en historische methodologie naar de zeer specifieke technische kwesties en historische voorbeeldstudies. Even onwaarschijnlijk is dat Schmidt is vertrokken vanuit inhoudelijke vraagstellingen, want een analyse van verschijnselen als verzuiling en conservatisme vergt een heel wat meer omvattende benadering. Blijft als meest waarschijnlijke optie over dat hij methodisch-technische problemen heeft toegepast op historische gegevens en zich vervolgens geroepen heeft gevoeld de zegeningen van de sociaal-wetenschappelijke methodologie uit te dragen naar het methodologisch zendingsveld waar historici in onschuld en onwetendheid hun traditionele verhalen schrijven.

Dit methodologisch missionarisme zal stellig weinig bekeringen oogsten, om een reeks van redenen. Ten eerste heeft Schmidt een wel zeer beperkte kwantitatief-empiricistische opvatting van sociaal-wetenschappelijke methodologie. Economie, sociologie, anthropologie, psychologie en zelfs politicologie hebben wel wat meer te bieden, en historici trekken daarvan sinds jaar en dag volop profijt. Ten tweede sluit Schmidt niet aan bij het niveau waarop door historici problemen van oorzakelijke verklaringen en verhaalstructuren zijn behandeld. Ten derde is zijn proefschrift als programmatisch pleidooi overbodig, omdat hij niet voortbouwt op de rijke traditie van methodologisch en technisch hoogstaand kwantitatief onderzoek op — onder meer — het gebied van historische demografie, economische geschiedenis en historische pefologie (verkiezingsonderzoek), zowel binnen als buiten Nederland. Binnen de historische wereld is kwantitatief-historisch onderzoek weliswaar niet overheersend, maar wordt wel algemeen aanvaard en (kritisch) gewaardeerd. Ten vierde zullen weinig post-propaedeutische historici instemmen met zijn omschrijving van de rol van de bron in historisch onderzoek. ('In algemene zin worden historische bronnen en sociaal-wetenschappelijke data gebruikt om een scheiding aan te brengen tussen feit en interpretatie. De bronnen bevatten dan feitelijke uitspraken die onafhankelijk van iedere interpretatie waar zijn', 2). Dit gaat geheel voorbij aan de problematische betrekkingen tussen historische werkelijkheid en historische bronnen, en tussen bronnen en geschiedschrijving. Van dezelfde positivistische bevangenheid getuigt Schmidts geloof in de mogelijkheid aan begrippen als verzuiling een empirische betekenis te geven die onafhankelijk is van theoretische meningsverschillen over de inhoud van dergelijke begrippen (216). Ten vijfde heeft hij een beperkte voorstelling van het maatschappelijk functioneren van historisch

onderzoek, gezien zijn stelling dat empirisch onderzoek een bijdrage kan leveren aan 'de gewenste consensus'. In geschiedwetenschap staat niet centraal de consensus over feiten, maar debat dat, in de fraaie formulering van Geyl, zonder einde is, net zoals de geschiedenis zelf. In dat debat gelden eisen van belangwekkendheid en overtuigingskracht, betrokkenheid en afstandelijkheid, waarachtigheid en waarheid. Aan die eisen kan uiteraard alleen worden voldaan door zo goed en zo volledig mogelijk recht te doen aan 'de bronnen', — maar dat gaat ver uit boven weergeven van of herleiden tot 'harde feiten'.

Bovenstaande kritiekpunten laten onverlet, dat Schmidts methodisch-technische bijdragen zeker van nut kunnen zijn in historisch onderzoek. Met een inhoudelijk overtuigende toepassing zou Schmidt de kwantitatieve en structuralistische geschiedschrijving een dienst hebben bewezen. De geleverde bijdragen maken zijn theoretische standpunt niet overtuigend. Met name zijn exclusivistische claim dat geschiedverhalen alleen effectief kunnen worden weerlegd door empirische toetsing (en niet door andere 'verhalen') is een misplaatste poging tot 'fundering'. Historici hebben in het algemeen weinig behoefte aan filosofische, theologische, methodologische of wat voor uitheemse 'fundering' ook. Het rumoer van theoretisch getimmer dringt wel door tot in de werkvertrekken van de historische onderzoekers, maar weinigen laten zich daardoor in hun sensaties en prestaties storen. Historisch onderzoek fundeert zichzelf en moet zich in het maatschappelijk en wetenschappelijk debat steeds opnieuw 'waar' maken.

Tenslotte dit. Geheel in de huisstijl van de Amsterdamse politicologie gaat Schmidt de polemische toon bepaald niet uit de weg. Veroordeelde Siep Stuurman indertijd Lijpharts standaardwerk *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (1968) als 'het platste empiricisme', thans wordt Stuurmans proefschrift *Verzuiling, kapitalisme en patriarchaat* (1983) door Schmidt besprekend met de woorden: 'Op een smalle empirische basis gedijt het diepste theoreticisme immers het best' (198). Wellicht vindt Otto Schmidt gelegenheid tot nadere bezinning over de draagwijdte van deze uitspraak in het algemeen en op de toepasselijkheid op zijn eigen proefschrift in het bijzonder.

J. N. F. M. à Campo

D. Bartels, *In de schaduw van de berg Nunusaku. Een cultuur-historische verhandeling over de bevolking van de Midden-Molukken* (Utrecht: Landelijk steunpunt edukatie Molukkers, 1994, 476 blz., f37,50, ISBN 90 73388 46 5).

Dieter Bartels is een antropoloog van Duits-Amerikaanse afkomst, die zich de afgelopen decennia een zekere faam heeft verworven op het gebied van de studie van de Midden-Molukken, een eilandengroep waarvan het eiland Ambon vanouds het centrum is. De onderhavige studie is geschreven met de bedoeling om jongere Molukkers in Nederland, alsmede leerkrachten en andere belangstellenden een duidelijk beeld te geven van de cultuurgeschiedenis van de Midden-Molukken. Het Landelijk steunpunt edukatie Molukkers heeft kosten noch moeite gespaard om een mooie vertaling te maken en tot een overzichtelijke uitgave te komen. Men is hier goed in geslaagd. Het is een echt 'handboek', een ware *Fundgrube* voor iemand die snel wat wil weten over de Molukse cultuur.

Behoudens inleiding en epiloog bestaat het boek uit twaalf hoofdstukken, die weer verdeeld zijn over drie thema's: oorsprong, geschiedenis en identiteit. Bartels baseert zich doorgaans op de wat oudere literatuur alsmede op zijn eigen ervaringen tijdens zijn antropologisch veldwerk.